चानिलपित्तहृत् । सुरभिः शुक्रदा वर्ण्या मुखशोषतृषापहा" भावप्र० ।

गुडत्वचा स्त्री गुड इव मधुरा त्वचा यस्याः ।१गुडत्वचि(दारचिनि) ख्याते पदार्थे २राजभोग्ये(जयत्री)न० शब्दच० ।

गुडदारु न० गुडप्रधानं दारु शाक०त० । इक्षौ त्रिका० ।

गुडधेनु स्त्री दानार्थं गुडनिर्मिते धेनुभेदे । तद्विधिश्च हेमा०दा० यथा "प्रथमा गुडधेनुः स्यात् घृतधेनुस्तथाऽपरा । तिलधेनुस्तृतीया तु चतुर्थी जलसंज्ञिता । क्षीरधेनुश्च विख्याता मधुधेनुस्तथाऽपरा । सप्तमी शर्कराधेनुर्दधिधेनुस्तथाऽष्टमी । रसधेनुर्नवमी स्याद्दशमी स्यात् स्वरूपतः" इत्युपक्रमे "एतासां तु विधानञ्च समाचक्ष्व जगत्पते ! । किंरूपं केन मन्त्रेण दातव्या तदिहोच्यताम् । मत्स्य उवाच । गुडधेनुविधानस्य यद्रूपमिह यत्फलम् । तदिदानीं प्रवक्ष्यामि सर्वपापविनाशनम् । कृष्णाजिनं चतुर्हस्तं प्रागग्रीवं विन्यसेद्भुवि । गोमयेनोपलिप्तायां दर्भानास्तीर्य्य सर्वतः । लघ्वेणकाजिनन्तद्वद्वत्सस्य परिकल्पयेत् । प्राङ्मुखीं स्थापयेद्धेनुमुदक्पादां सवत्सकाम्" । एणकाजिनं कृष्णाजिनं प्राङ्मुखीं प्राक्शिरसमित्यर्थः । "तदुत्तरेण वत्सोऽपि तथैव परिकल्पनीयः । "उत्तमा गुडधेनुः स्यात्सदा भारचतुष्टयम् । वत्सम्भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्यमा स्मृता । अर्द्धभारेण वत्सः ! स्यात् निजवित्तानुसारतः" । निजवित्तानुसारत इति इयमुत्तममध्यमादिकल्पना निजवित्तानुसारतः कर्त्तव्येत्यर्थः । "धेनुवत्सौ घृतास्यौ तौ सितसूक्ष्माम्बरावृतौ । शुक्तिकर्णाविक्षुपादौ शुचिमुक्ताफलेक्षणौ । सितसूत्रसिरालौ तौ सितकम्बलकम्बलौ । ताम्रकद्रूकपृष्ठौ तौ सितचामररोमकौ" । कद्रूकं ककुत्प्रदेशः । "विद्रुमभ्रूयुगोपेतौ नवनीतस्तनान्वितौ । क्षौमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ । सुवर्णशृङ्गाभरणौ राजतक्षुरसंयुतौ । नानाफलमयैर्दन्तैर्घ्राणगन्धकरण्डकौ" । अत्र च सारतः परिमाणतश्च फलविशेष इति यथाशक्ति सुवर्णशृङ्गादित्वमवधेयम् । "इत्येवं रचयित्वा तु धूपदीपैरथार्च्चयेत्" । "विधानमेतद्धेनूनां सर्वासामिह पठ्यते" । सर्वासाम्प्रत्यक्षधेनुव्यतिरिक्तानामित्यवगन्तव्यम् । तथा "एतदेव विधानं स्यात्त एवोपस्कराः स्मृताः । मन्त्रावाहनसंयुक्ताः सदा पर्व्वणि पर्व्वणि । यथाश्रद्धं प्रदातव्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदाः । अशेषयज्ञफलदाः सर्वपापहराः शुभाः । अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपातेऽथ वा पुनः । गुडधेन्वादयो देया उपरागादिपर्व्वसु" मत्स्यपु० । अत्र घृतादिधेनुद्रव्यपरिमाणमपि गुडधेनूक्तमेव । "विधानमेतद्धेनूनां सर्वासामपि पठ्यते इत्यतिदेशात् "कुम्भाः,स्युर्द्रवधेनूनामितरासान्तु राशयः" इति तु भारचतुष्टयादिपरिमितस्य द्रवद्रव्यस्य कुम्भाधारतयावस्थापनम्" हेमाद्रिदानखण्डम् ।

कन्यत् क्षीरधेनुशब्दे २३७२ पृ० दर्शितरीत्या कार्य्यम्" "धेनुवत्सौ तदा तौ तु सितसूक्ष्माम्बरावृतौ । शुक्तिकर्णाविक्षुपादौ शुद्धमुक्ताफलेक्षणौ । सितसूत्रसिरालौ तु सितकम्बलकम्बलौ । ताम्रककुदपृष्ठौ तु सितचामररोमकौ । विद्रुमभ्रूयुगयुतौ नवनीतस्तनान्वितौ । क्षौमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ । इत्येवं रचयित्वा तु धूपदीपैः समर्च्चयेत्" पद्मपु० ।

गुडपाक पु० ६त० । गुडस्य पाके वैद्यकोक्ते औषधपाकभेदे तत्पाकप्रकारः चक्रदत्तेनोक्तो यथा "तोयपूर्णे यदा पात्रे क्षिप्तो न प्लवते गुडः । क्षिप्तश्च निश्चलस्तिष्ठेत् परितस्तु न शीर्य्यते । यदा दर्वीविलेपः स्याद्यावद्वा तन्तुलीभवेत् । एष पाको गुडादीनां सर्वेषां परिकीर्त्तितः" । "सुखनद्धः सुखस्पर्शो गुडः पाकमुपागतः । पीडितो भजते तन्तु गन्धवर्णरसान्वितम्" ।

गुडपिप्पलीघृत न० चक्रदत्तोक्ते औषधभेदे ।

"सपिप्पलीगुडं सर्पिः पचेत् क्षीरचतुर्गुणे । विनिहन्त्यम्लपित्तञ्च शूलञ्च परिणामजम्" ।

गुड़पुष्प पु० गुड इव मधुरं पुष्पमस्य । मधुकवृक्षे (मौल) (महुया) अमरः ।

गुड़फल पु० गुड इव मधुरं फलमस्य । पीलुवृक्षे अमरः ।

गुड़भल्लातक पु० गुडेन पक्वः भल्लातकः । पाकविशेषेण गुड़पक्वे भल्लातकादिरूपे औषधभेदे चक्र० तत्पाको यथा "भल्लातकसहस्रे द्वे जलद्रोणे विपाचयेत् । पादशेषे रसे तस्मिन् पचेद्गुडतुलां भिषक् । भल्लातकसहस्रार्द्धं छित्त्वा तत्रैव दापयेत् । सिद्धेऽस्मिंस्त्रिफलाव्योषयमानीमुस्तसैन्धवम् । कर्षांशसम्मितं दद्यात् त्वगेलापत्रकेशरम् । खादेदग्निबलापेक्षी प्रातरुत्थाय मानवः ! । कुष्ठार्शःकामलामेहग्रहणीगुल्मपाण्डुताः । हन्यात् प्लीहोदरं कासक्रिमिरोगभगन्दरान् । गुडभल्लातको ह्येष श्रेष्ठश्चार्शोविकारिणाम्" । प्रकान्तरं यथा "दशमूल्यमृता भार्गी श्वदंष्ट्रा चित्रकं शटी । भल्लातकसहस्रञ्च पलाशं क्वाथयेद् बुधः । पादशेषे जलद्रोणे रसे तस्मिन्